

Kutadgubilig

FELSEFE - BİLİM ARAŞTIRMALARI

2

Ekim 2002

ŞAFAK URAL

Felsefe ve Teknoloji

AYRIBASIM

Felsefe ve Teknoloji

Şafak Ural*

PHILOSOPHY AND TECHNOLOGY

In this article, by explaining the connections between science and technology, technology's need for philosophy is tried to be given. One of the characteristics of philosophy is its asking questions on every subject and giving answers to these questions that do not necessarily agree with each other. Another feature is its presentation of a metaphysical world such as an ethical world, a social world or a world of values, which lies outside of the subject matter of science and which we can not perceive with our sense organs. Here at this point, a very important relationship between technology and philosophy is to be discussed depending on some features of philosophy indicated in the text. The analysis of the term "technology" points out, from another perspective, how much philosophy and technology should be integrated; because technology has the ability to change our social life and consequently to change the cultural structure. The cultural structure that directs our social life, our individual behaviour and our preferences determines the background concerning technology; because technology, in the end, is a preference and the realization of technological development in a society is again determined by culture. Philosophy has a very significant place in making this relationship comprehensible and in forming the necessary cultural atmosphere.

Birçok kimse için "Teknoloji ve Felsefe"nin birbiriyle ilişkili olduğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü teknoloji, günlük hayatımızda kullandığımız birçok araç ve gerecin üretilmesinin önşartıdır; halbuki felsefe pratik hayatla, günlük yaşamla ilişkisiz gibi görünmektedir. Fakat gerçekte işin ilginç tarafı, bu görünüşteki özelliklerinin tam tersine, biliyoruz ki teknoloji ve felsefe arasında yakın ve derin bir ilişki vardır. Bu ilişkinin nasıl oluştuğunu onların tarihi gelişimlerine bakarak görebiliriz. Aşağıda, tarihi gelişimleri içinde bu ilişkinin nasıl oluştuğu üzerinde durmayacağım; elden geldiği kadar daha altta, derinde olan bağlantıları; teknolojinin niçin felsefeye gereksinim duyduğunu ortaya koymaya çalışacağım.

Önce kısaca felesefenin bazı özellikleri üzerinde duralım. Şüphesiz bazı özellikleri üzerinde durmak, felsefenin bir tanımını vermek anlamına gelmemektedir. Ayrıca felsefenin bir tanımını vermenin, en azından yaklaşık 3 bin yıllık geçmişi de dikkate alınır, hiç de o kadar kolay olmadığı bilinmektedir. Öyle dönemler olmuştur ki, felsefe küçümsenmiştir, yerden yere vurul-

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü öğretim üyesi.

muştur; öyle dönemler olmuştur ki, felsefesiz olunamayacağına hükmedilmiştir. Dolayısıyla felsefeyi yorumlayış ve ondan beklenenler de dönemlere göre değişebilmiştir.

Günümüzdeki insanın, devamlı birşeylerin peşinde koşan insanın, öyle teorik olarak düşünmeye, soyut, çözülmeyen, felsefi problemlerle uğraşmaya ihtiyacı ve vakti yokmuş gibi görünüyor. Bir bakıma evet; yani hepimiz, ne kadar entelektüel bir çalışma içerisinde olursak olalım, neticede günlük yaşayışımızı, günlük hayatımızı, ihtiyaç duyduğumuz somut nesneler üzerine kuruyoruz. Bunların da başında teknoloji ürünleri geliyor ve dolayısıyla felsefe bu açıdan da bizim uzağımızda, dışımızdaymış gibi duruyor. Fakat buna rağmen, teknolojinin felsefesiz olamayacağını biliyoruz. İşte bu bağlamda "o halde felsefe nedir?" sorusu ister istemez tekrar karşımıza çıkıyor.

Konu gereği bile olsa felsefeyi tanımlama veya tanımdan hareket etme mecburiyeti varsa, en iyi çözüm şu olabilir: Felsefenin ne olduğunu, tanımını herkesin kendisine bırakmak; çünkü felsefe bir yönüyle son derece harcı-âlem bir kavramdır; bu yüzden de herkes kendine göre bir şeyler söyleyebilir. Dolayısıyla tanım konusunda pek fazla uğraşmaya gerek yoktur. Ben de biraz böyle yapacağım ve tanımını herkesin kendisine bırakacağım; fakat bu tutum, bizim felsefenin çok bilinen özellikleri üzerinde durmamızı engelleme-yecektir.

Felsefenin çok bilinen özelliklerinden bir tanesi, soru sorması ve cevaplar vermesidir. Sorular, her türlü konuyu kapsayabilir. Verilen cevaplar ise bir konuda birbiriyle hiç de bağdaşık olmayabilir. Yani felsefeyi bir bakıma sorular ve cevaplar yığını gibi de düşünebiliriz. İşin ilginç tarafı da bu; yani felsefeyi felsefe yapan özelliklerden birisi de bu. Eğer felsefenin bu özelliğini bir başka cevap alanı olan bilimle kıyaslarsak, taban tabana bir zıtlıkla karşılaşırız. Çünkü bilimde soru veya sorular bellidir, tanımlanmıştır ve en önemlisi de herkesin üzerinde uzlaşabileceği cevaplar vardır. Dolayısıyla mesela "kuvvet nedir" diye sorarsanız veya "yıldız nedir" diye sorarsanız, "ivme nedir" diye sorarsanız, "hareket nedir" diye sorarsanız, bu soruların sınırları oldukça belirlidir ve bilim adamı size bu sorulara açık, net, herkesin üzerinde uzlaşabileceği cevaplar verir. Halbuki felsefede durum bunun tam tersinedir; çünkü felsefede cevapların birbirleriyle bağdaşması hiç de gerekli değildir. Ancak felsefenin önemi de buradan başlar; çünkü biz, bilimle veya hangi alanla uğraşılıyor olursak olalım, verilen cevaplar ne kadar açık, net ve herkes tarafından kabul edilir olursa olsun, yine de cevapların -bir bakıma soruların- tam olarak tatmin edici olduğunu söyleyemeyiz. Zaten böyle olsaydı, bilim de ortadan kalkardı; çünkü bilim, sürekli gelişen, sürekli ilerleyen bir bilgi sistemidir. Dolayısıyla bilimde bile yeni sorulara ve yeni cevaplara her zaman ihtiyaç vardır.

Tam bu noktada felsefeyle bilimin bir ilişki içinde olduğunu söyleyebiliriz; çünkü bilimsel ilerleme, verilmiş olan cevapların dışına çıkabilmek demektir. Hatta ünlü fizikçi N. Bohr'un deyişiyle, "bilimsel ilerleme, bir bilinmeze atlamak demektir"; yani bir kenarda durup, uçuşuma atlamak gibi bir şey. İşte bir noktadan diğer bir noktaya sıçrayabilmek için felsefeden yararlanmak durumundasınız. Çünkü bir problem olarak veya bir sorun olarak

görülebilecek bazı şeylerin felsefe tarafından zaten evvelce spekülâtif bir tarzda sorulmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Felsefenin bu özelliği bilim için bir önderlik anlamına gelmemektedir; fakat aralarındaki ilişkinin ne derece ilginç ve içten olabileceğine işaret etmektedir.

Felsefenin diğer özelliklerinden birisi, duyu organlarımızla algılayamadığımız ve büyük ölçüde bilimin de konusu dışında kalan bir dünyayı bize tanıtmadır. Bu dünya, fizik nesneler dünyasından mahiyetce farklıdır ve felsefi bir bakış açısı ile anlam kazanır. Diğer bir ifadeyle, felsefi bir sistem çerçevesinde yorumlanan, biçimlenen ve anlamlandırılan böyle bir dünya, dışımızdaki fizik nesneler dünyasından farklı bir karakterdedir.

İçinde yaşadığımız, bizi çevreleyen fizik nesneler, duyu organlarımızla algıladığımız varlıklardır. Fakat bizim içinde yaşadığımız ve bu fizik nesnelerden farklı mahiyette olan diğer bir dünyadan, mesela bir ahlak dünyasından daha söz edebiliriz. Ayrıca mesela bir de toplumsal dünya veya bir değerler dünyası da yine fizik nesneler dünyasından farklıdır. Nitekim bizim beğenilerimiz, ahlaki değerlerimiz, estetik değerlerimiz, fizik nesneler dünyası gibi değildir. İlkini tasarımsal, imajiner veya zihinsel olmasına karşılık fizik dünya, duyu organlarımızla doğrudan veya dolaylı olarak algılayabildiğimiz bir dünyadır. İkincisinin bizden bağımsız olarak mevcut olduğunu kabul edebiliriz; fakat ilkinin insana bağlı olduğunu rahatlıkla ileri sürebiliriz.

Bu türden dünyanın, bir anlamda metafizik bir dünya olduğunu söyleyebiliriz; çünkü artık fizik nesneler dışına çıkmıştır. Bu metafizik dünyayı içine doğduğumuz toplumda hazır buluruz. Fakat öte yandan bu dünyanın aynı zamanda keşfedilmesi, tanınması ve bütün derinliğiyle kavranılması söz konusudur. İşte bu noktada karşımıza felsefe çıkar. Felsefe sadece bu dünyanın kavranılmasında değil, onun kurulmasında, biçimlenmesinde ve oluşturulmasında da önemli rolü olan bir disiplindir.

İşte bu noktada teknolojiyle felsefe arasında son derece önemli ve özellikle dikkate alınması gereken bir ilişkiden söz edebiliriz.

Teknoloji, biraz önce de ifade ettiğimiz gibi, günlük hayatımızla içiçedir. Bu içiçelik, teknolojinin bizim yaşantımızı, alışkanlıklarımızı, sosyal davranışlarımızı değiştirmesi, sonuçta yeni etik, estetik, sosyal vb. değerlerin ortaya çıkması ve yeni insan ilişkilerine yönelmemiz anlamına gelmektedir. Bu ise, teknolojik gelişmenin biçimlediği, belki insanlık için bir yönüyle yapıcı, ama bir yönüyle yıkıcı olabilen, fakat kavranılmayı, geliştirilmeyi, düzeltilmeyi bekleyen bir dünyadır. Ama bu dünya artık bir teknolojik ürün gibi değildir; çünkü onu elle tutmak, gözle görmek mümkün değildir. Kısaca, algılanabilir bir dünya değildir, onu aşan bir dünyadır; bu anlamda metafizik bir dünyadır.

Dikkat edilirse, buraya kadar teknoloji, ortaya koyduğu somut sonuçlar olarak değil de kültürel, sosyal ve psikolojik varlığıyla ilgisi açısından değerlendirildi. "Teknoloji nedir?" sorusuyla belki de özellikle üzerinde düşünülmesi ve sorgulanması gereken de bu noktadır.

Burada hemen şu hususa işaret etmek yerinde olacaktır. Denilebilir ki, "teknolojiyi geliştirebilmek için buna ne gerek var? Çünkü teknoloji kendi kuralları ile gelişen bir alandır." Hayır; yine düşünce tarihine baktığımızda

görüyoruz ki, her teknolojik ilerleme, hem bir dünya görüşüne bağlı olarak gelişebiliyor hem de bir dünya görüşünü beraberinde getiriyor. Mevcut olanı yakalayamadığınız ve yeni bir dünya görüşü oluşturmamadığınız, bu dünya görüşünü tanımlayamadığınız, bu dünya görüşünü kavrayamadığınız takdirde, teknolojik gelişime de katkıda bulunmak, geliştirmek, yeterince yararlanmak veya en azından uygun şartlarda kullanmak da sözkonusu olmuyor.

Çünkü birbakıma teknoloji kavramı, teknolojinin kendisinden önce gelmektedir. Diğer bir ifadeyle teknolojiyi, bir birey, yönetici veya toplum olarak "teknoloji" denilince aklımızdan geçen veya genel kabul gören inanışlardan öteye götürmek sözkonusu değildir. Çünkü kabuller veya inanışlar, zihnimizdeki tanımlar, amacımızın ne olduğunu, neyin ne zaman ve nasıl yapılacağını, nasıl yapılması gerektiğini de tayin ederler. Bütün bu kabul ve tanımlar, mesela kültürle, tarihle, eğitimle şüphesiz yakından ilgilidir; ve bir anlamda da metafizik bir dünyadır. Dolayısıyla teknolojiye yatırım, sadece teknolojik yatırım değildir; teknolojiyi geliştirmek sadece teknolojiye ilişkin yatırım yaparak sağlanamaz. Çünkü önce ne yapılması gerektiğinin ve nasıl yapılması gerektiğinin belirlenmesi gerekir. Bu sebeple teknolojiye yatırım aslında önce insana, kültüre, değerlere, sosyal hayata yatırım yapmakla mümkün olabilir. Teknoloji, kendi kendine teknoloji üreten bir araç değildir. Teknoloji bir araçtır; ama teknolojiyi üreten, teknolojinin düşünsel/kültürel boyutudur. Diğer bir ifadeyle, teknolojiyi almak, kullanmak ve geliştirmek için sosyal, kültürel bir temelin bulunması gerekir. Teknolojiden biz neyi anlıyorsak, teknoloji kavramı bizde -birey ve toplum olarak- neyi ifade ediyorsa, teknolojide ondan öteye geçilemez. Dolayısıyla teknoloji denildiği zaman bu kavram bize ne anlatıyorsa, zihnimizde nasıl bir dünya biçimliyorsa, bizim teknolojiden elde edebileceğimiz, teknolojiyi götürebileceğimiz seviye ondan daha öteye geçemeyecektir.

"Teknoloji" kavramının içeriği, yani bu kavramın bizim için anlamı, bizde uyandırdığı düşünceler, teknolojik gelişmenin adeta görünmeyen yüzünü meydana getirirler. Çünkü birtakım kavramlar yoksa ya da birtakım kavramlar gerekli anlam yüklerine sahip değillerse, düşünebilmek, tasarlayabilmek de sözkonusu olamaz. Ancak kavramlaştırabildiğimiz taktirde birşey düşüncede var olabilir; kavramına sahip olmadıkça, bireyin bu kavramın işaret edebileceği somut bir varlığı kavraması, onun hakkında düşünce üretmesi, hatta onun varlığından söz etmesi de mümkün olmayacaktır.

Diğer bir ifadeyle, kavramsal doku oluşmamışsa, herhangi bir nesne hakkındaki düşüncelerden ve fikirlerden de sözedilemez; böyle bir durumun, teknolojinin kendisinin de tam olarak anlaşılamamasına yol açacağı açıktır. Günlük konuşma aracı olan dil, aslında insanlar arası iletişimi ve bilgi aktarımını sağlayan temel bir araç durumundadır. Kavramlar da bu aktarımda şüphesiz en önemli rolü üstlenmek durumunda olan birimlerdir. Dolayısıyla *teknoloji*, önce en uygun çağrışımları verebilecek zenginlikte bir kavram olarak var olmalıdır. Başka bir deyişle, *'teknoloji'* kavramı bir toplumun dili içinde belli bir içeriğe sahip olabildiği taktirde bireyler ortak teknolojik heflere yönelebilir, doğru kararlar verebilir ve doğru yöntemleri seçebilir.

Tipik bir örnek olsun diye "deprem" kavramını ele alalım. Biz, depremin

ne olduğunu bilsek de bilmesek de, deprem diye bir hadise vardır; ama ben depremden ne anlıyorsam, benim depremle ilgili tasavvurum neyse, ondan daha öte deprem konusunda bir şey düşünemem, herhangi bir eylemde bulunamam. Nitekim, eğer "deprem bir doğa hadisesidir" veya "deprem bir ilahi adalettir, bir ilahi cezadır" şeklinde düşünürsem, yalnızca bu boyutta alırsam, o zaman benim depremden sadece korkmam söz konusudur; ama depreme karşı bir tedbir almam söz konusu değildir. Öte yandan benim düşüncedeki veya toplumun bilincindeki deprem, sosyal yönü olan, tedbirlerle, ekonomik hayatla ilgili olan bir kavram olarak varsa, ona göre bir binayı inşa edebilirim, ona göre kendi hayatımı, günlük yaşayışımı düzenleyebilirim, dolayısıyla toplumsal yaşayış da bu çerçevede oluşabilir. Nitekim teknolojiyi sadece bir aleti kullanmak olarak düşünürsek, araç bulup kullanmaktan öteye teknoloji konusunda bir adım atmak mümkün olmaz. Dolayısıyla bizim teknoloji dediğimiz şeyin kavramsal boyutu veya metafizik derinliği ne kadar çoksa, o derinliğe bağlı olarak teknoloji konusunda, onu ilerletmek, onu kullanmak ve ondan yararlanmak konusunda o oranda ileri gidilebilir, gerekli tedbirleri almak ve koşulları hazırlamak hususunda o oranda başarı sağlanabilir. Bu, dikkat edilirse, aynı zamanda bir kültür hadisesidir; bir bakıma sorgulamak, soru sormak ve değişik cevaplardan haberdar olmak işidir. Diğer bir ifadeyle, eğer teknolojinin kendisi ve sonuçları felsefi olarak sorgulanamıyorsa, onu hazırlayan şartlar ortaya konulamıyorsa, teknoloji üzerinde felsefi yorumlar yapılmıyorsa veya en genel ifadeyle "metafizik dünya" veya dar anlamda "kültür dünyası" oluşturulamıyorsa teknolojinin yönlendirilmesi, ilerletilmesi ve ondan gereğince yararlanılması da -dikkatinizi çekerim: bir kültür boşluğu nedeniyle- mümkün olamayacaktır. Gerçekten "teknoloji"nin bireyin zihninde kavram olarak bir derinliği yoksa, teknolojik araçlar, o birey için içgüdüleri tatmin eden araçlar olarak kalacak, mesela sadece eğlence araçları olarak algılanacaklardır. Bireysel ve toplumsal ilgiler 'görsel' olana indirgenecek, böylece düşünsel boyutla birlikte iletişim de ortadan kalkacaktır; veya kısaca birey ve toplum kültürel, estetik, etik değerlerden yoksun hale gelecektir.

Şüphesiz değerler dünyasının, etik ve estetik değerlerin, kültür dünyasının ya da kısaca metafizik dünyanın mahiyetini tam olarak bilemeyebiliriz; fakat önemli olan, yukarıda da işaret edildiği gibi, çeşitli soruların sorulabilmesi ve çok çeşitli cevapların verilebilmesidir. Bu sorular ve cevaplar, bir yönüyle kültürün bir yönüyle de bilimsel çalışmaların zeminini oluşturmak durumundadır; ama bir yönüyle de mesela teknolojik gelişimin önkoşulu durumundadır. Çünkü birey ve toplum bu tür 'önkoşullar' sayesinde olayları anlamlandırabilir, gelişim için gerekli koşulları sağlayabilir, sorunları öngörebilir ve onlara uygun çözümler önerebilir.

Teknolojinin kavramsal boyutunun ortaya konulup kavranılmasında, onun zenginleştirilmesinde felsefenin katkısını şu şekilde de ele alabiliriz: Nasıl bir dünyada yaşadığımız sorulsa, onu tek tek fizik varlıklarının oluşturduğu bir dünya olarak tasvir edebiliriz; işte mikrofon, işte su, işte gözlük, işte çiçek... Bu, eğer hiçbir felsefi sorgulamaya gitmezsek, apaçık doğru diye kabul edebileceğimiz bir yanıt olacaktır.

Fakat işin ilginç tarafı, içinde yaşadığımız bu fizik dünya bir bağlantılar (bir bakıma ilişkiler) çerçevesinde kavranılan bir dünyadır. Bu ise bir anlamda yine bir tür metafizik dünyadır.

'Metafizik dünya'nın burada kullanılan anlamının biraz daha açıklanması gerekebilir: Metafizik kavramı, her çağ içerisinde değişik içerikler kazanmış, çağlara göre değişik anlamlara sahip olmuş bir kavramdır. Metafizik kavramının orijinal kullanımını "fizik-ötesi" diye çevirebiliriz. "Meta", üst, öte; "meta-fizik" ise, 'fiziğin ötesinde' olan.

Fakat dışımızda bulunan, dokunabildiğimiz nesnelerden oluşan ve duyu organlarımızla haberdar olduğumuz bu fizik nesnelerin, bizim için bir anlam taşıyabilmeleri için, onlara bir değer atfedilmesi gerekir. Bir anlamda biz fizik nesneler dünyasında değil, işte bu değerler dünyası içinde yaşıyoruz. Hiçbir nesne gösteremeyiz ki, ona bir değer atfetmemiş olalım. Yani her türlü fizik nesne bizim için güzeldir veya çirkindir, ahlaki boyutu vardır, yararlıdır veya yararlı değildir, değerlidir, değersizdir, güzeldir veya değildir. Demek oluyor ki biz fizik nesneleri, sadece duyu organlarımızla algıladığımız özelliklerinden ibaret olarak düşünürsek, büyük bir yorum hatası yapmış oluruz. Çünkü bu nesnelerde benim onlara atfettiğim çeşitli özellikler vardır; işte bunlar da 'değerler dünyası'nı oluştururlar; bu dünya ise bir anlamda metafizik bir dünyadır. Böyle bir dünya, yani bir bakıma değerler dünyası, aynı zamanda bir bağıntılar ağı olarak karşımıza çıkarlar. Çünkü bağıntılar, bizim olayları farklı yönleriyle, yani tarih, kültür, sanat, estetik, etik gibi farklı fakat aynı zamanda da birbiriyle ilişki içinde anlamlandırmamız demektir. Gerçi "metafizik" kavramını tarih boyunca bazı filozoflar adeta felsefenin en temel unsuru olarak görmüş, bazıları da felsefenin dışına atmak istemiştir. Bizim burada "metafizik" kavramını kullanmaktaki amacımız ise, sadece fizik nesneler dışında kalan bir yapıya işaret etmektir.

Eğer teknolojiden bahsediyorsak, onu anlamak ve geliştirmek, hatta ondan yararlanmanın yollarını aramak istiyorsak, işte bir bağıntılar dünyasını (bu anlamda bir metafizik dünyayı da) dikkate almamız gerekir. Çünkü teknoloji bir yönüyle bilim, bir yönüyle makine demektir, bir yönüyle ekonomi demektir; ama bir yönüyle de kültür dünyası demektir, bir yönüyle estetik dünya demektir, bir yönüyle doğal çevre demektir, bir yönüyle politika demektir, bir yönüyle toplumsal-tarihi şartlar demektir, sosyal şartlar demektir, psikolojik şartlar demektir. Yani "**teknoloji**", anlamını bizim ilgilermize, düşünsel zenginliğimize, kültürel bakış açımıza, bilgilerimize bağlı olarak oluşturacağımız bağıntılar ağına işaret eden bir kavramdır. Eğer bir kavram, sadece onun işaret ettiği nesne dikkate alınarak kavranılmaya, anlaşılmaya, değerlendirilmeye çalışılırsa, büyük bir eksiklik söz konusu olacaktır; çünkü hiçbir nesne, çeşitli türden bağıntılar ağı içinde oluşturulacak değerler olmadan bizim için mevcut olamaz. Dolayısıyla sadece fizik nesneler değil, teknoloji ürünlerinin, hatta teknolojinin kendisinin de bağıntılardan oluşan bir tür metafizik dünya içerisinde kavranılması gerekir. Konumuz çerçevesinde düşünürsek "metafizik dünya", bir değerler dünyası, bir anlamda da nesneleri bağıntılar içerisinde tasarlayabilmek, anlamlandırabilmek ve kavrayabilmek; böylece görünenin, yani duyu organlarımızla algılananın ötesine geçebilmek

demektir. Yani fizik nesneleri anlamlandırmak, bizim düşünce dünyamızda varolan, kendine özgü bir varlık alanı olan, ilkinden mahiyetçe farklı olan yeni bir kavramsal dünya kurmak demektir. Bu kavramsal dünya ise bağıntılar üzerine kurulmuş metafizik bir dünyadır; böyle bir -metafizik- dünya, kavramların birbiriyle ilişki içinde tasarlanmasıyla zenginleşecektir.

Şüphesiz herhangi bir fizik bir nesne, dolayısıyla da teknoloji ya da teknoloji ürünleri hakkında bir bilgi sahibi olabilmek için onun algılanabilir özelliklerini, kullanımını veya ekonomik özelliklerini çıkış noktası olarak almak mümkündür. Fakat bu tür yaklaşım, sözkonusu nesnenin sınırlı bir yayılım içerisinde tanımlanması ve kavranılması demektir; halbuki teknolojinin kendisinin veya teknoloji ürünü bir nesnenin insan için çok farklı anlamları vardır. Bu anlamın sorgulanması, aslında teknolojinin sorgulanması, dolayısıyla teknolojinin bütün derinliğiyle kavranılacak şekilde anlamlandırılması demektir. Bunun için, sınırlı bir yayılımın, dar bir çerçevenin dışına çıkmak kaçınılmazdır. Bir nesneyi bütün derinliği ile kavramak, farklı boyutlarını görebilmek yani 'görünüşün ötesine geçmek' için, aralarında bağ kurabileceğimiz özelliklerin çoğaltılması gerekir. Dolayısıyla bir objenin anlaşılması, anlamlandırılması veya kavranılması, onun adeta bir ağ içinde, geniş bir bağıntılar ağı -bir bakıma metafizik bir dünya- içinde anlamlandırılması demektir.

Şüphesiz bu ağın sistematize edilebilmesi ve sınıflandırılması sözkonusudur; çünkü hepimiz biliyoruz ki sistematize etmez ve sınıflandırmaz isek, bir taksonomik yaklaşım söz konusu değilse, bağıntılar yığını içerisinde boğuluruz. Zaten insan düşüncesinin, insan aklının bir ürünü de bir bakıma, sınıflandırmak, bağıntı kurmaktır.

İşte fizik dünyayı ve teknolojiyi kavramak ve yorumlamak demek, ahlaki, estetik, ekonomik, kültürel vb elemanlardan oluşan birtakım sınıflamalar içinde ve bu sınıflar arasında çok yönlü ilişkiler kurmak; ama aynı zamanda da bu ilişkileri sorgulamak demektir. Bu ise felsefi bir tavır alıştır. Ancak bu sayede teknolojinin anlamlandırılması, onun çeşitli boyutlarının keşfedilmesi, hatta görünenin ötesinde derinliğine bir kavrayış sözkonusu olacaktır. Böylece sözkonusu ilişkiler hakkında soru sormak ve cevaplar üretmek, hem teknolojinin çok yönlü olarak kavranılması -hatta onun olası zararlarından korunulması- açısından hem de gelişimi için gerekli uygun kültürel arkaplanın oluşturulabilmesi açısından gereklidir.

Aslında "teknoloji"nin kelime anlamı bile, onun sadece birtakım fizik nesnelere işaret edecek şekilde düşünülmemesi gerektiğini göstermektedir.

Teknoloji denilince genellikle, birtakım araçlar, günlük yaşantımızda kullandığımız çeşitli aletler veya ürünler düşünülür; bunlara ilave olarak, bu tür aletlerin veya ürünlerin imal edilmesi de yine "teknoloji" kelimesinin işaret ettiği diğer bir boyut olarak dikkate alınır. Günlük yaşantımızda kullandığımız aletlerin gelişmişliği ve bu ürünlerin (mesela bir fabrikada) imal edilebilmesi ise teknolojik gelişmişliğin bir göstergesi olarak düşünülür. Halbuki "teknoloji" kavramının tarihsel geçmişi bile bundan çok daha fazla bir içeriğe sahiptir.

"Teknik" ('techne') kavramının sözlük karşılığı, "beceri" ve "sanat" anla-

mına gelmektedir. Bu kavram aynı zamanda, kendi başına varolan üç temel alandan birisidir. Tıpkı teknik gibi kendi başına var olan, biri diğerine indirgenemeyen, yani birini diğerinden türetemeyeceğimiz diğer alanlar ise 'physis' ve 'nomos' olarak adlandırılmıştır. 'Physis' kısaca bugün 'doğa' kavramına, 'nomos' ise insan ve toplum için sözkonusu olan 'kanun' kavramına karşılık gelmektedir. Doğa bizim dışımızdaki bir alana işaret etmektedir. 'Nomos' kavramıyla ifade edilmek istenilen özelliklerden birisi, insanın (bireysel ve toplumsal) yönüdür. 'Techne' ise, her ikisinden de farklı olarak, pratik bilgilerle iş gören, faydaya yönelik insan becerilerini dile getirmektedir. Dolayısıyla "teknik" i, insanı insan yapan bir özellik olarak, insanın adeta doğasının bir sonucu gibi yorumlamak mümkündür.

Gerçekten de insan, alet yapan ve onu kullanan bir canlıdır. Bu özelliği ile de diğer canlılardan ayrılır. Hiçbir canlı insan kadar bu yeteneklere sahip değildir. İnsanın sahip olduğu 'teknik'in, yani 'beceriler'in başında, elini kullanması ve elini kullanarak çeşitli aletler yapabilmesi gelmektedir. İnsan sahip olduğu beceriler sayesinde giderek daha karmaşık aletler yapabilmiş; yaptığı aletler ise, becerilerinin zamanla daha da gelişmesine sebep olmuştur. Teknik gelişimin, becerilerimizin ve ayrıca tecrübelerimizin, yani özel tür bir bilginin kullanılmasıyla elde edildiğini söylemek mümkündür.

Fakat insanlık tarihine bakıldığında, teknik'in, bir beceri ve tecrübe yardımıyla ancak belli bir noktaya kadar gelişimini sürdürebildiği görülür. Bu nokta, sistemli bilgilerin yani bilimsel bilgilerin gerekli olduğu yerdir. Sistemli bilgilerin kullanıldığı yerde ise 'teknoloji', yani 'teknik+bilim' karşımıza çıkar. İşte bu anlamda teknoloji artık doğal bir beceri olarak veya yeni aletlerin sadece tecrübeden yararlanılarak üretilmesi olmaktan çıkmaktadır. Dolayısıyla teknolojinin yalnızca tekniğe bağlı olarak geliştiğini de söyleyemeyiz. Bunun tipik bir örneğini su tulumbası ile verebiliriz. Su tulumbası, insanların el becerileri, tecrübe ve aklı vasıtasıyla geliştirdiği 'teknik' bir alettir; çünkü su tulumbası, herhangi bir teorik bilgiye ihtiyaç göstermeden yapılabilen, kurulabilen, keşfedilebilen bir araçtır. Ancak su tulumbası ne kadar geliştirilirse geliştirilsin, belli bir metreden sonra su çekilemez. Bu güçlüğü aşmanın yolu teknikten teknolojiye geçmektir; petrol kuyuları bu duruma bir örnektir. Nitekim petrol kuyularının açılması, petrol çıkartılması teknik işi değildir, teknoloji işidir. Teknoloji, teknik'in kendisine bir takı olarak "loji"nin; bugün kullandığımız anlamda 'bilim'in eklenmesi durumudur. Yani teknolojinin hiçbir zaman bilim olmadan kurulması sözkonusu değildir. Burada söylenilmek istenilen, "teknoloji bilim olmadan ithal edilemez" değildir; söylenilmek istenilen "teknoloji bilim olmadan kurulamaz" şeklindedir.

Dikkat edilirse buraya kadar teknolojiyle ilgili olarak söylenenler kavram analizine dayandırılmıştır. Fakat mesela politik bir tavır alış ile konuya yaklaşılsaydı, teknolojinin, Türkiye'nin gelişiminde ne kadar önemli yer tuttuğunu, çağımızın bir teknoloji çağı olduğunu, DNA'lardan, atomlardan yıldızlara kadar her yerde teknolojinin kullanıldığını, bir toplumun gelişebilmesi için teknolojinin kaçınılmaz olduğunu, yani kimsenin karşı çıkamayacağı, fakat probleme bir çözüm getirmeyen, hatta çözüm üzerinde düşünülmesini bir bakıma engelleyen şeyler söylenebilirdi. Görünüşte böyle bir söylem çok

da etkileyici olabilirdi şüphesiz; çünkü her insan, sağlıktan eğlenceye kadar teknolojik imkânlardan, yararlanmaktadır, bunun elde edilmesini istemek de gayet tabii herkesin hoşuna gidecek birşey olacaktır. Ancak teknolojinin bu tür sonuçlarına ulaşabilmek için önce teknolojinin kendisine ulaşmanın ama daha da önce teknolojinin kavramsal boyutunu farkına varmanın gerekli olduğu söylenebilir. Öyle görünüyor ki kavramsal boyut farkına varılmadıkça, teknolojinin kurulması, geliştirilmesi ve ondan yararlanılması da mümkün olamamaktadır. Diğer bir ifadeyle kavramsal analizi, herhalde teknolojinin geliştirilmesi ve ondan yararlanılmasının ön koşulu olarak görmek gerekmektedir.

Teknolojinin kavramsal analizi aslında felsefeyle teknolojinin ne kadar iç içe olması gerektiğine başka bir açıdan işaret etmektedir; çünkü felsefenin bize öğrettiklerinden sonra biliyoruz ki, kavramsal analiz, o kavramın işaret ettiği nesnenin anlaşılabilmesi için de önkoşul durumundadır. Bir kavramın işaret ettiği nesnenin arkasındaki derinliği görmek *kavramsal/düsel* analizle elde edilebilir. Böyle bir analiz bize bir nesnenin farklı açılardan görülmesine ve dolayısıyla farklı yönlerinin anlaşılmasına, farklı özelliklerinin farkedilmesine olanak verebilir. Bunu aynı zamanda sorgulama boyutu, yani soru sormak ve birbiriyle bağdaşır olsun veya olmasın, cevaplar verebilme boyutu olarak adlandırmak da mümkündür. Bu ise bir yönüyle düşünsel zenginliğe ulaşmak, ama bir yönüyle de görünüşte laf üretmektir. Günlük yaşamımızda sıkça "felsefe, laf salatasıdır" şeklinde bir düşünceyle karşılaşırız. Doğru, bir bakıma laf salatası; yani hiçbir teknik sonucu olmayan, hiç kimsenin cevaplandırıp, "bu böyledir" veya "böyle değildir" diye kestirip atma şansı olmayan cevaplar yığını. Ama unutmayalım ki kültür dediğimiz şey de bir yönüyle budur; çünkü kültür kelimesinin bir anlamı, çoğaltmak, artırmaktır. Yaprak dökülür, toprağa karışır, yağmur yağar, böcekler, kurtlar ve sonunda, bütün bunların birikmesi sonunda, başka tür şeyler ortaya çıkar; kültürü de işte böyle düşünebiliriz. Yani gerek doğada gerek düşünsel hayatta birbiriyle ilgisiz gibi görünen olaylar veya nesneler biraraya gelip, birtakım bambaşka ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamakta veya buna vesile olmaktadır. İşte birbiriyle ilgisiz gibi duran ve görünüşte 'işe yaramayan sorular' olmadan ve bu sorulara farklı türden cevaplar verip düşünsel boyutu zenginleştirmeden, yani toplumda kültür oluşturmamadan teknolojiyi kurmak, ondan yararlanmak, ithal etmenin ötesine geçip onu geliştirmek şansı elde etmek mümkün görünmemektedir.

Hiç şüphesiz teknolojinin ekonomi ile ilgili boyutu bir kenara bırakılmaz. Çünkü bir ülkenin ekonomisiyle sahip olduğu teknoloji arasında yakın bir ilişki vardır; fakat acaba ekonomi ne kadar güçlüyse, o ülke teknolojide de o kadar başarılı olur mu? Elbette hayır! Çünkü bu ilişkinin tek yönlü, yani birinin diğerini mutlak belirlemesi şeklinde olduğu söylenemez. Bunun çok tipik bir örneği, ekonomik bakımından güçlü olmalarına rağmen bazı ülkelerin teknolojik başarıları ortaya koyamamalarıdır. Nitekim petrol zengini bazı ülkelerin teknolojik başarıları ile karşılaşılıyor. Demek oluyor ki, ekonomiyle teknoloji arasında bir bağımlı olsa bile bunu düz orantı şeklinde düşünmek doğru olmayacaktır. Böyle olunca, "mevcut ekonomik olanaklarla

teknoloji nasıl geliştirilebilir?" veya "hangi teknolojik olanaklar ne gibi ekonomik katkılara yolaçar?" şeklindeki sorular üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bu tür soruların sorulabilmesini ve doğru cevapların verilebilmesini, herhalde teknolojik başarıların önkoşulu olarak düşünmek gerekir.

Bu önkoşullar, yukarıda gösterilmeye çalışıldığı gibi, sosyal, kültürel, tarihi boyutu, veya kısaca felsefi bir tavır alışı gerektirmektedir. Böyle bir tavır alışta, "bireysel ve toplumsal değerler" in önemine özellikle işaret etmek son derece önemli ve gerekli olabilir. Çünkü teknolojik başarı elde etmek, teknolojik gelişimi sağlayabilmek için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine veya doğru çözümün nerede bulunabileceğine karar vermek, bir yönüyle bireysel ve toplumsal değerlerin -yani tercihlerin- bir sonucudur. "Değer", bireyin ve toplumların önem verdiği, tercih ettiği, temele koymuş olduğu ilkelerin, kabullerin, inançların veya tercihlerin genel bir adıdır. Her toplumun, o toplumda yaşayan bireylerin kendilerine özgü değerleri vardır. Bireylerin ve toplumun kendine özgü değerlerini kavramadan ve onları dikkate almadan, bireysel ve toplumsal davranışları da anlamlandırmak sözkonusu değildir. Dolayısıyla bir toplumda teknolojik başarıya ulaşabilmek için gerekli önlemlerin alınması, gerekli adımların atılması için öncelikle uygun ve gerekli toplumsal değerlerin oluşturulması, fakat daha önce mevcut değerlerin neler olduğunun ortaya konulması gereklidir. Bu aynı zamanda bir davranış kültürünün oluşturulabilmesidir. Bu durumda felsefeyle teknolojik gelişim arasındaki ilişki, "değerler" boyutunda çok somut olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü "değer" konusu dikkate alınmadıkça, değerlerin gücü, etki alanları hakkında bir bilgiye sahip olunmadıkça, nasıl işledikleri, özellikleri, oluşumları ve gelişmeleri hakkında bir görüşe, bir düşünceye sahip olunmadıkça, alınacak tedbirler, teknolojiye ilişkin ileriye yönelik projeler de bir noktada tıkanmak zorunda kalabilirler. Fakat buradaki öncelikli sorun herhalde, teknoloji ile değerler gibi ve dolayısıyla felsefe gibi, birbirinden çok uzak gibi duran iki alanın aslında temelde birbiriyle çok sıkı bir etkileşim içinde olduğunu kabul etmek ve görebilmektir.

Türk toplumunun değerler sistemi nedir? Bu şüphesiz tartışmaya açık bir sorudur. Şahsi kanaatimce, Türk toplumunu motive etmiş, derinden etkilemiş olan bir değer de "adalet" tir. Bu kavramın, bizim tarihi misyonumuz, kültürel, tarihi, coğrafi geçmişimiz içinde çok temel bir konumu olduğuna inanıyorum.

Şüphesiz her toplumda "adalet" kavramı son derece önemli bir yere sahip olabilir ve yol gösterici bir özellik taşıyabilir; ama bu kavramın ağırlığı Türk toplumunda biraz daha ayrıcalıklı gibi görünüyor. "Adalet" kavramının anlamı tarih içinde değişmiş de olabilir, bu sebeple çok farklı anlamlara sahip olması da sözkonusudur. Dolayısıyla günümüzdeki önemini ve görevlerini belirlemek, hangi anlamda kullanıldığını ortaya koymak hiç de kolay olmayabilir. Çeşitli güçlükleri gözardı etmeden, "adalet" kavramının günümüzdeki önemi ve yerini belirlemek amacıyla, nelerin bu kavramın karşısı olduğunu sorabiliriz. Karşısı kavramlar konusunda verilebilecek en yalın cevaplar olarak, "yolsuzluk", "rüşvet" gibi kavramlardan sözedilebilir. Daha yerinde bir ifadeyle, yolsuzluk ve rüşvetin yoğunluğuna bağlı olarak bir toplumda

adaletin de zaafa uğrayacağı ileri sürülebilir. Bu şartlar altında teknolojik gelişimi sağlamak herhalde hiç de kolay olmayacaktır. Çünkü hasar görmüş toplumsal kurumların ve değerler sistemi çökmüş bireylerin, sağlıklı karar verebilmeleri, verilen kararları uygulayabilmeleri, ileriye yönelik düşünebilmeleri veya plan yapabilmeleri, kaynaklarını rasyonel olarak kullanabilmeleri de sözkonusu olamayacaktır. Bu husus aynı zamanda, yukarıda da işaret edildiği gibi, bir kavramın içeriğinin sadece işaret ettiği nesneler dikkate alınarak düşünülmesinin doğru olmadığını, bir kavramın anlamının farklı kavramlarla etkileşim içinde düşünülmesi gerektiğini de göstermektedir. Dolayısıyla mesela "rüşvet" kavramının, toplumsal bir probleme işaret etmenin ötesinde, değişik gönderimleri olan ve farklı anlamlar içeren özelliklere sahip olabileceğini düşünmek gerekmektedir. Şüphesiz böyle bir sonuç, teknoloji ile sosyal bir problem arasında geçişli (refleksif) bir bağıntı olduğu anlamına gelmemektedir. Yani sosyal bozukluğun giderilmesi, teknolojik gelişimin kendiliğinden ortaya çıkmasına sebep olmayacaktır; ama sosyal bozukluklar belli bir seviyenin altına çekilmeden de teknolojik gelişim için gerekli birikim de sağlanamayacaktır. Şüphesiz teknolojik gelişimi sağlamanın öncelikli bazı koşulları vardır; bilimsel çalışmalara önem verilmesi, maddi ve sosyal olanakların sağlanması, bu koşullardan bazılarıdır. Öte yandan kültürel ve sosyal yapı ve sosyal işleyiş de bu koşullar arasında herhalde yine öncelikle dikkate alınması gereken hususlardır.

Bu son nokta, açıkca "teknoloji" kavramının gerçekte ne kadar çok farklı anlam katmanlarına sahip olduğunu da göstermektedir. Bu anlam katmanlarının ortaya konulması ise şüphesiz felsefi bir tavır alışını öngörmektedir. Bu tür bir tavır alış, "teknoloji nedir?" sorusuna verilen farklı cevapları içermektedir. Eğer sorular ve cevaplar kısmı geniş tutulamazsa, ne teknolojiye, ne onun öngördüğü bilimde istenilen gelişmeyi sağlamak, ne de hem bilimi hem de teknolojiyi farklı yönlerden irdeleyerek onların gelişimine doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağlamak için felsefeden yararlanmak mümkün olabilir.

BU SAYIDA....

VARLIK BİLGİ AHLÂK ARAŞTIRMALARI: METAFİZİK

Ş. Teoman Duralı

Metafizik Sorunu

•

Uluğ Nutku

İnsan Felsefesinin Bazı Sorunları

•

Alparslan Açıkgenç

The Emergence of Scientific Tradition in İslam

•

Karl-Heinz Volkmann-Schluck

Kant'ın Görüşünde Hürriyet ve Hukuk Devleti
Freiheit und Rechtsstaat in der Sicht Kants

•

Fârâbî

Mantıkta Kullanılan Lafızlar

Sunuş ve tercüme: **Sadık Türker**

•

Mehmet Vural

Düşünce Tarihinde Mantık: Aristoteles Mantığından Bulanık Mantığa

•

Lokman Çilingir

Felsefe Nedir?

DOĞA ARAŞTIRMALARI: BİLİM

Ahmet Yüksel Özemre

Fiziksel Realite Meselesine Giriş

•

Şafak Ural

Felsefe ve Teknoloji

TARİH TOPLUM KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI

İsmail Kara

Modernleşme Dönemi Türkiye'sinde

"Ulûm, Fünûn" ve "Sanat" Kavramlarının Algılanışı Üzerine Birkaç Not

KİTABİYÂT

Sadık Türker

Vefatının Ardından Abdurrahman Bedevi